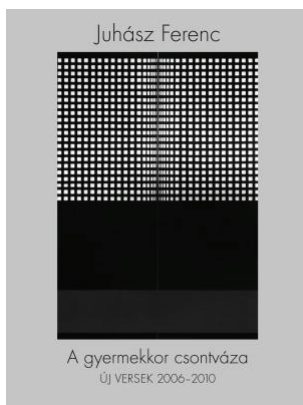


ALFÖLDY JENŐ

Közelebb a látomáshoz

JUHÁSZ FERENC: A GYERMEKKOR CSONTVÁZA – ÚJ VERSEK 2006–2010



**Kossuth Kiadó
Budapest, 2010
164 oldal, 2490 Ft**

Ha nagy életmű gyarapodik új verskötettel – mint most Juhász Ferenc költészete *A gyermekkor csontváza* metaforikus című könyvével –, leemelem a könyvespolcra a szerző régi köteteit, hogy fölidézzem: mely versei ejtettek ámulatba ifjú koromban, melyikért s miért is rajongtam később, s milyen művei okoztak csalódást, sok fejtörést, évtizedekig tartó töprengést, küzdelmet a minél értelmesebb, vitára is kész, bizalomteli befogadásra. Sokszor arra gondolok: ha a költő egész életében harcol és szinte vért izzad a Versért, az előzőknél újabbért, izgalmasabbért és emberibbéért, akkor kritikusa vesződjön és emésztődjön vele együtt. Szenvedje meg befogadói élményét, véleményét, a maga igazát, jobban, sokkal jobban, mint a versenypályákon a szurkolók, a fogadók, a totalizátorok, akik másnap bepólyált torokkal borogatják túlerőltetett hangszálaikat, s erőtlen szavakkal ócsárolják a futballcsillagot, amiért rossz napot fogott ki. A kritikus is megszenvedett lelkiismerettel, sok-sok olvasással, önmagát fölülmúló bátorsággal, szembenézéssel és jóakarattal kezelje költőkortársait. Legyen, ha kell, az ördög ügyvédje, de a műélvezet angyalait, a művészi befogadás múzsáit semmiképpen se mellőzze, velük jut többre.

Ismételten áttekintettem s átgondoltam, kik és mit írtak-mondtak a költőről a nála idősebb vagy vele egyívású mesterek, Németh László és Kassák Lajos, Pilinszky János és Csoóri Sándor, Vas István és Weöres Sándor, Nagy László és Tornai József, Domokos Mátyás és Kiss Ferenc, Ágh István és Csanádi Imre. Vagy a nagy megértő: Somlyó György. Vagy legelső költő-ismerősöm, Jékely Zoltán. Vagy a költőfejedelmi jogarát Juhász Ferencnek egy kézfogással átadó, utolsó évébe lépő Illyés Gyula. Vagy a Juhász Ferenc által hálásan emlegetett irodalomtörténész, Pomogáts Béla (*Szivarványcsönd*). Megnéztem azok vitairatait is, akik elvi kifogásokkal, más költészettípusokon „hitelesített” érvekkel bombázták, torpedózták és találták telibe, vagy vétették el hol ennél a művénel, hol annál a korszakánál Juhász Ferenc poézisét (Eörsi István, Faragó Vilmos, Radnóti Sándor, Könczöl Csaba). Olykor eltalálták, megrendítették, de soha el nem sülyesztették. A vesztély elsősorban nem is a kritikák felől fenyegette a költőt, hiszen a különféle elméletek hamar elhasználnának. A gadameri, derridai és egyéb eredetű kritikákban jórészt éppúgy

elkopott vagy elkopik a fogalmi bázis hitelessége, mint a lukácsgyörgyisták vagy a sznobisták írásaiban. Vészesebben tárog viszont a költőkre, így Juhászra is a közöny, az agyak vers iránti ellustulása, a metaforikus kifejezés iránti érzéketlenség, a nyelv elsilányítása, a nyelvi globalizmus szürke unalma, a versnépszerűsítő fórumok és a versolvasók ritkulása.

Juhász Ferenc költői világában elsősül kell említenem a nyelvi kifejezés gazdagságát, magyarosságát és nyelvi pontosságát. Nem hihetem el, hogy hiába építette meg életmű-templomát, vagy ahogy Ágh István írta, katedrálisát. Költői nyelve viszonylag sikerületlenebb műveiben sem halványodik el – a halmozott önméltelések ellenére sem –, nyelvezete mindig ép, tiszta és világos, összetett képei elbírják a szemléleti-logikai ellenpróbát. Akkor is, ha József Attila-i *rejtelmek zengenek* műveiben, akkor is, ha titokzatos, Ady Endrész szimbólum-csodákban, kassákosan merész, bartókosan, Weöres Sándor-osan szürrealisztikus képek áradatában beszél a lét nagy titkairól. Hosszú mondatai, összetett képei lázasan megiramodó, majd elcsituló hullámzásukkal segítik az olvasói koncentrációt (persze csak a ráhangolódni hajlandókat). Képeinek erős ingerhatása, az avantgárd hagyományokra emlékeztető harsánysága, egy-egy szó sokszori, felkiáltójeles ismételtetése nem engedi el figyelmünket. A részelemek önmagukban is, egymáshoz kapcsolódásukban is érdekesek, izgalmasak. Csupán azt érti meg nehezen a parnasszista, bídermeier-népies, impresszionista, szocreál vagy fogalmi-absztrakt, s még ki tudja, milyen beidegzettségektől és „elvárásoktól” szabadulni képtelen kritika – meg az általa befolyásolt közönség –, hogy a világ dolgai mindig új és újonnan megfejtendő titkokat hordoznak magukban. A szintézis a sokoldalú, térre és időre, kozmikusra és parányira egyaránt összpontosító analízisek sokaságából jön létre a versekben, poémákban, époszokban. Nehezen megmagyarázható szorongások, a lélek szülési görcsei és halál-előérzetei támadnak föl a lélekben – az ősoktól örökölt, eleve belénk programozott és a tapasztalati úton kialakult előérzetek, félelmek, a számunkra kimért létidő érzékelése szerint. Idebent idegeink és ösztöneink, odakint az ókori isteneknél és a középkori „csillagóráknál” alig jobban kiismerhető és követhető kozmikus események alakítják a szubjektív időt. A természetben és a társadalomban pedig minden percben döntések történnek sorsunkról, és valamiképpen mi is befolyásoljuk mások életét. Juhász Ferenc költészetében évmilliós, évmilliárdos földtani gyűrődések, őskövületek, kihalt lények, fajok várják és provokálják a titkok titkainak megfejtését, és csillagászati távcsöveken túlmenő látomások fürkészik a végtelen űrben száguldó naprendszeret és meteoritokat. A mikrobiológusok mikroszkópjain és az atomfizikusok jelzőberendezésein látható parányok mozgását követik titokzatosan működő érzelmi hajlandóságaink. Egyéni és nembeli fennmaradásunkra való hajlandóságunkat hormonok, nyiroknedvek, immunanyagok és a génjeinknél is kiismerhetlenebb, talán már nem is anyagi természetű kódok befolyásolják, s ezeket is de jó lenne követni tudatunkkal. A tudással meghosszabbított költői ösztönök nyughatatlanul szeretnék megismerni, megfejtetni és az egyszeri életről tudhatót és a tudhatón túlit. Juhász Ferenc költészete számomra főként a tudásvágy művészi kifejeződése, az élet és a teremtett világ, a legszűkebb és legtágabb környezet féltése.

Mindezt, ha más szavakkal is, elmondták mások is. De néhány olyan esztétikai jelenségre is szeretnék kitérni, amelyről ismereteim szerint Juhászt illetően ritkán vagy sehogyan sem szólt a kritika. Főként azt emelték ki (igaz, olykor a költő nyilatkozataival egybehangzón), hogy képalkotási elvének lényeges vonása a nyelvi biztonság mellett a *tárgyi*

pontosság és a *megjelenítő pontosság*. Ez igaz – a költő leírásai, hasonlatai rendkívül plasztikusak, metaforái megjelenítő, átgondoltak és érzékletesek. Költészete és a vele egykorú természettudományos világkép, a történettudomány és más diszciplínák között eltéveszthetetlen megfelelés áll fenn, korántsem csupán a Juhász életével sokáig egyidejű marxizmus szintjén. De a pontosság mellett elhanyagolták – elhanyagoltuk – a versek nagy holdudvarú szimbolikus képeit, összetett, opálos fényű képeinek gyakorta nehezen magyarázható sejtelmességét. Közbevetve: ahogy Szerb Antal írta, a *homály* fokozza a költőiséget, és gondolkodásra készítet, míg a *köd* csak látászavart okoz. A gondosan megteremtett „versvalóságban” (ez Juhász szava), a „homályos” szimbólumokban van valami éteri, anyagon túli lelki valóság is, mely empirikusan nehezen megismerhető, és fogalmilag nehezen értelmezhető. Erre a lelki valóságra képesek vagyunk ráhangolódni, ha például Vörösmarty *Délszigetének* és *Tündérvölgyének*, Babits „szecessziós” verseinek vagy Weöres Sándor látomásverseinek már valamennyire jó befogadóivá nevelődtünk. Egy-két példa segítségével szeretném megvilágítani azt, amire persze több is van Juhász Ferenc poézisében. A *Múlt-idő arany-ága* című, ifjúkori antológiadarabot sokan ismerik: az elszüllyedt gyerekkorra visszarévedő melankólia legköltőibb kifejezései közül való. Hangulata földézi azokat az egykori állapotainkat, amikor magányos merengéseinkben, főként a természetben szemlélődve megérettük a Mindenséget és az Időt, amely megállt, és szinte érzékelhetővé vált a levelek neszeiben, a madarak, békák és bogarak zsongásában, saját vérünk lüktetésében. Ez az élmény más szinten megszólalt a hatvanéves Juhász Ferenc művében is, a *Bánatvirágban* (*A tízmilliárd éves szív* című kötetben) és másutt. Tömény líra ez is, a megfoghatatlan érzések érzékeltetése, s közben fölülmúlhatatlan művészi szépség, akkor is, ha elemei nem szokványosak, hanem az analitikus, ugyanakkor szintetikus, elvonatkoztató elme újszerű termékeként jöttek létre. Úgy, ahogy Babits Mihály teremtett szépséget a fanyar búzú, pormacska szemétből *A világosság udvara*, *A csengettyűsfü* című s más verseiben. Ez a képesség volt meg már Juhász korai korszakában. A sok önis-méltésben – ami kétségtelenül túlteng Juhász több művében –, észre kell venni a kristályosodási pontokat. Azokat a váltásokat, ugrásokat, amelyekkel új esztétikai minőség áll elő. Más a *Krumplivirág*, más a *Múlt-idő arany-ága* és megint más a *Bánatvirág* melankóliája. Juhászt inkább robusztus egyéniségnek ismerik (és ismerik el vagy kárhoztatják), holott olyan sokféle, törekeny és légies lelki valóságot, költői valóságot teremt, mint talán még a vele rokon lelkűek sem, a vele sokszor párban említett „ikercsillagot”, Nagy Lászlót is beleértve.

Mindemellett az sem kétséges, hogy a jövőt alapozó, fennmaradásunkat segítő emberi törekvésekből – a költészet több ezer éves fennállása óta először – Juhász Ferenc formált magasrendű és ízig-vérig modern, a világirodalom újításait bartóki módon magába építő művészetet. Munkáját ugyanolyan illetékességgel végzi, mint amellyel például az absztrakt festészet valamely mestere álmodja meg és értelmezi személyes ihletettséggel a ki tudja, meddig megfejthetetlen titkok világát, amelybe hatolva fűrtösen sokasodó új titkok merednek rá a művészre, a költőre is. Goethe esztétikai programjától sem áll messze Juhászé: „Füirkéssz a lét műhelyében, / Mindig egészet a részben. / Villámfénnyel így hatolsz be / A nyitott, szép rejtelembe”. Juhászt olvasva úgy érzem, most már Vörösmarty szavával mondva: „Az ember feljő, lelke fényfolyam, / A nagy mindenség benne túlkörozik...”. Máshonnét idézve e nagy elődöt: „Most a világ beszél”. De szívesen gondolkodom Juhászlól a

ritkán emlegetett Vályi Nagy Ferencre is, aki először szólt versben kétszáz évvel ezelőtt a mikroszkopikus parányok világáról, csillagászati méretekkel vetvén össze őket: „Itt a fő, szem, szív, erecskék, nyak, / Belek, hártyák annyira vékonyak, / Hogy csak bámulva képelem” (*A rothadt vízcsepp*). A polihisztorkodó régi költő a segédeszközök nélkül nem látható organizmusok létét ugyanúgy a teremtés csodáinak látta, mint a cetet, delfint és a csillagokat; Juhász elődei között látom őt is.

*

Fellapozom Juhász Ferenc azon műveit, amelyek az első pillanattól kezdve lázba hoztak, amelyekről szentül hittem, hogy korszakalkotók, s amelyeket ma már klasszikus alkotásoknak tartok. Számos kisebb dala, rövid költeménye mellett ilyenek bartóki ihletésű meséi – *A halhatatlanságra vágyó királyfival* és *A csillagszemű juhással* az élen –, a *Tempлом Bulgáriában*, *A szarvassá változott fiú...*, a *Vers négy hangra...*, a *Babonák napja...*, *A gyűlölet és a szerelem koronája*, a *József Attila sírja*, a *Latinovics Zoltán koporsója...*, – és számos eposz *A halottak faggatásával*, *A tékozló országgal*, a *Történelemmel*. És újra megnézem verseit a töprengéseimre és hitemben való megrendülésre okot adó középső korszakából. A *Szerelmes Hazatántorgás* című kötetben a címadó verset első olvasásra remeknek tartottam, s korántsem egyedül ezt. Ám a *Téli nap* meg a *Boldogság* minden napisága nehezen fért össze ízlésemmel, amely negyven éves koromban, lehet, hogy kezdett kissé megcsontosodni. Magamat nézem gyanakodva most, mint akkoriban a költő „hosszúverseit”. Boldogság, ugyan! – gondoltam. Hogy jön ahhoz egy nagyformátumú költő, a csillagászati, kozmológiai, a mikrobiológiai és a művelődéstörténeti világmindenség beavatottja ahhoz, hogy ennyire hétköznapi és ennyire *partikuláris*, vagy – mondjuk inkább így, a sokáig megszívelt Lukács György iránti tapintattal: – ennyire *privát*, ennyire magán-érdekű legyen? Számomra nem tetsző társadalmi *különbékét* is beleéreztem Juhász akkori lírájába, az egészen más korszakban működő nagy költővel, Szabó Lőrincsel mondva – igen, ellene is voltak kifogásaim, csak hallgattam róluk, mert a hosszú éveken át mértéken fölül megbélyegzettet nem akartam bántani. („Különbéke?” épp amikor mindent betölteni készül a gyilkolás, a bűn a rettegés, a Háború? – gondoltam kedvencemről, a *Te meg a világ* költőjéről.) És a minden ember számára kívánatos, de csak viszonylagosan elképzelhető *boldogság* vajon valóban a nagy költészet tárgya lehet-e? – És itt következik mindaz, amit fontosabbnak tartottam a magánügyeknél. Amivel költő-kortársaim közül Illyés, Vas, Kálnoky, Csoóri, Ratkó, Sütő András, Mészöly Miklós, Fekete Gyula, Petri György, Galgóczi Erzsébet, Tornai, Utassy, Tóth Erzsébet vagy az akkor nemrég meghalt Nagy László küzdött és küszködött homlokát beverzőn. Amikor mindnyájunk elé meredt a szabadság kérdő- és felkiáltójele, az ötvenhatos forradalom kibeszéletlensége, a demokrácia- és szabadsághiány, a lakásínség, a népesedési válság, az alkoholizmus, a százféle idegbaj. A mentálhigiénia általános leromlása, a régóta elvtelenné vált, mégis mindenre ráerőltetett marxista ideológia, a részeire szabdalt nemzet szolidaritáshiánya, a magyar falu tehetetlenül szemlélt pusztulása és elnyomorodása, a helyi kiskirályok viszaélései, a régi kultúra felejtése és az új műveltség hiánya. A pusztuló gyárnegyedek már akkor szívszorító rozsdateremtője és a munkások reménytelensége. A sajtó és a televízió által terjesztett álkultúra prostitúciója, a giccs elszabadulása és az általános nyelvromlás. – Keserű tréfaként teszem hozzá, Illyés Gyulával mégis mélyen egyetértve, a jelképesen is értendő *vízügyek* megoldatlanságát, a szinte évente pusztító áradásokkal, s azt, hogy ki

volt mégis legény a gáton, ha jött az ár. Figyelmemet, sokunk figyelmét főként ez kötötte le, ez dúlta föl jobbik énünket, miközben alig tettünk ellene. Döntéseink mélyén a jobbítás, a változtatás szándéka mellett a tehetetlenség miatti kapkodás, dühös pótcselekvésekre készítő lázadozás és a sokszor egyoldalúan kifelé irányuló elvárás húzódott meg.

No de: ettől vajon nem lehet érvényes az, amit egy révbé jutott nagy tehetség mond el az életről, a voltaképpen mindenkit megillető *boldogságról*, szívében a láthatatlan és érthetetlen dolgokról, a fölemelő *remények* mögött is ott lappangó *szorongással*, amely előbb-utóbb nőttön nő minden beteljesedéssel, mert soha sincs végleges „happy end”? Mit tudunk az előbb-utóbb biztosan bekövetkező vereségről, az élet utáni állapotról, a lét utáni létről – és ugyanakkor az elérhető és az utódokra áthagyományozható, újra csíráztatható de küzdelem nélkül aligha elérhető, ritkán tartós és sosem végleges boldogságról? Valóban magánügy-e a költő „magánügye”? Nem inkább tíz-tizenhárom milliányi ember magánügyének az esszenciája? Az utókornak rengeteget jelenthet, hogy ha nyomorult korban és megalázott országban élve is, mit gondolt a költő az ezerkilencszáznyolcvanas években a mindenkiben meglevő, közös emberi vágyakról, célokról. Hiszen a boldogság nem társadalomtudományi, nem filozófiai, nem is publicisztikai, hanem *költői kategória*, mely minden érdemleges társadalmi program végső pontján ott pilácsol, anélkül, hogy tervezői néven neveznék, mert akkor demagógiát követnének el. A cél: halál, s az élet értelme a küzdés maga, mondja Madách. De boldog akar lenni a szemérmetlenül gazdag, unalmában mégis szerencsétlen, dekadensen szenvedő és öngyilkosságba menekülő multimilliomos éppúgy, mint a fényre vágó, de fiatalon megszakadó bányász vagy a csatornatisztító.

A boldogság: érzelem – és a költő az érzelmek szakembere. Beszélhet a boldogságról, érthet hozzá a pszichológus is – de a költő tud róla legtöbbet, aki átéli, félti, majd belehal abba, hogy hamarosan biztos elveszíti, és aki a legemberibb nyelvre képes fordítani. Juhász Ferencnek, a szegénységből jött, gyerekekembeként sok szenvedést átélt, majd ifjan százféle próbának alávett költőnek férfikorában megadatott családi körében ez a tartós érzés, ez az ismeret, ez a tudás – és ő megosztotta közönségével. Az egyéni – pontosabban a családi és az alkotói – boldogság belső ellenpontjaival együtt persze, a mulandóság tudatának roppant terhével. „A boldogság az a gond, hogy tudtál-e a törvény szigorú, buja, szelíd, okos, zsúfolt, könyörtelen szava lenni énekeddel”, ahogy *A boldogság* ajánlásában olvasható. Énekeddel – és életeddel, tenném hozzá. Az olvasó, ha irigység vagy hamis egyenlődsdi nem gátolta őt, meglepődve olvashatta Juhász Ferencnek ezt a kezdeményezését is. De vallomásából kiderül, hogy a boldogság neki mint költőnek nem csupán magánügye, hanem a tágabb közösség, a nemzet és az emberiség *közügye* is – a magyarul beszélő, hazai hagyományokat újraélő, maivá átértékelő, modern emberi lény közérdekű létállapota, érdeke, öntudata és céltudata. Magában foglalja animális eredetű biológiai lételemeinket, az önfenntartás, a szexualitás, az önélvezet, az alkotásnak megfelelő létkörülmények, a közös emberi kultúra és a jövő generációk gondolatait próbálgató, jövőért aggódó és mindezekkel együtt is az egyéni, sőt a közös lét elmúlásának tudatával és félelmével sújtott emberi lény érzéseit.

*

Újraolvasom a költő első esszékötetét is, az 1967-est (*Mit tehet a költő?*). Ezekről az ihletett eszmélkedésekről eddig kevés szó esett. Pedig a magyar esszéírás legnagyobb tel-

jesítményei közé tartoznak, igazságtartalmukban éppúgy, mint pazar nyelvezetükben, a további esszékötetekkel együtt (*Írás egy jövőendő őskoponyán*). Fél kezemen meg tudnám számlálni a toll művészetének azokat a gyakorlóit, akik képesek úgy írni teljes oldalakra terjedő mondatokat, hogy egyszer sem kell visszakeresnie az olvasónak az alanyt vagy az állítmányt. (Szentkuthy Miklós?) A költő sokszor „érthetetlennek” kikiáltott metaforaláncolatai és újabb meg újabb képeket fialó, arabeszkszerűen indázó hasonlatai folyamatosan ébren tartják figyelmünket – a hibátlanul szerkesztett mondat zökkenők nélkül halad előre.

Érzékeljük a szöveg révén azt, amit talán soha meg nem ismerhetünk. Ezzel közelebb jutottunk a művészet lényegéhez: képet alkotunk arról, amiről ugyan kevés a fogalmunk, de aminek magunk is részesei vagyunk létünkkel, képzeletünkkel és értelmünkkel, láthatjuk a láthatatlant, halljuk a hallhatatlant. A költői látomásnak végül is ez a célja és értelme. A létezés és a megszűnés, továbbélés törvényébe avat be minket a létezőknek ez a mindent átfogó és egyesítő, összefüggéseket föltárázó költői rendbefeoglaltsága. S a megnyilatkozó személyes indulata. Életimádata, monumentalitásra törekvő alkotói mohósága, ugyaninnen származó szorongása és lappangó, egyik-másik művében letaglózón rátérő halálfélelme, a rettenet a mindnyájunkra váró, arctalan, csuklyás árnyalaktól. Az analízis és a szintézis állandósult, hol szétszakadó, hol újra összetartó kölcsönviszonyából megszületik a végső költői-logikai konklúzió. Ez sokszor közhelyszerűen egyszerű, egy pontban összefutó evidencia. Ilyenkor nem újat mond, de újszerűen készíti elő és mondja ki szükségyszerűen a megkerülhetetlen köztudottat, a mindenkiben élő vágyak és aggodások „kollektív tudattalanját”. Azt, hogy szeretnénk élni és boldogulni, fiatalnak megmaradni, utódainkban folytatódni. Azt, hogy a halál a legfőbb rossz, és az életet meg kell becsülni, tisztelni s imádni kell. Akadnak az esszék között novellisztikus történetek is, olyanok, mint például a *Diethyl-kísérlet*. Nem emlékszem, hogy foglalkozott vele a kritika – talán csak az újabb vagy a töredékben maradt monográfia-kísérletek, amelyeket nem láttam, nem láthattam.

Több nyilatkozata szerint nem kísérleti költészetet művel. Ellenkezőleg – megtervezi műveit, nemcsak az egyes költeményeket, a nagy terjedelmű kompozíciókat, hanem az egész életművét. Alkotói elképzelései hosszú évekre, évtizedekre szólnak. A *Diethyl-kísérlet*et azért említem, mert a költő kipróbált magán egy tudatmódosító szert, hogy megismerje, hasznosítható-e látomásos költészetében. Önmagát nem kímélve végezte el a kísérletet, mint az önanalízist legfontosabb elődje, az élet és a halál közti kötéltáncát próbálgató József Attila. Juhásznak ez arra volt jó, hogy belássa: az alkotás csak annyiban „önkívület”, amennyiben figyelem, éber emlékezet, kombináció és főként összpontosítás – a tőle elszakadó, függetlenedő és önálló életet élő műre. A „boldogság” sem lehet számára más (a családi harmónia mellett), mint a művészlét gyötrelmeinek, feloldódásainak, várakozásainak, újrakezdéseinek és legfőképpen szabadságának a megélése.

Az esszék közül erősen megragadott az, amelyben Vas Istvánról írt nagyon barátian és átélten, szinte novellisztikusan, de ekkor is a rá jellemző, zsúfoltan lírai stílusban. „Vas István azok közé a kevesek közé tartozik, akik szegényen jöttek hódításra, kincsek nélkül, gyerekkor nélkül, költői anyanyelv nélkül (...), de ő teremtett egy világot magának, jóformán a semmiből, mert szüksége volt rá, mert olyan nagyon vágyott rá, mert úgy akarta:

gondolatainak teremtett szikár, kopár, céltudatos, okos nyelvezetet”. Később: „nagy gazdagság ez! Szárnyat építeni, s épített szárnyal repülni: emberi diadal ez, barátaim!”

Nos, aki nem érzi ki ezekből a nagyon szeretetteljes és elismerő szavakból a bírálatot, azt, amely prózaiban kimondva a nyelvi szegénységnek és „gyökértelenségének”, Vas István városias nyelvének, nyelve fakóságának, szárazságának és a (tudatossággal pótol) ösztönös zsenialitás hiányának szól – az nem sokat értett meg a huszadik század hazai költészetének nagy dilemmáiból. Vas István sokat meditált ezen, olykor önemésztön, pedig ő aztán egészséges szellemű, mondhatnám, boldogságra hangolt, epikureista gondolkodó volt. Juhász azt hiányolta Vas István költészetéből, ami őbenne megvolt, mert szinte beleszületett – vagy gyerekként belenőtt – a falusi iparos- és a paraszt-ősök nyelvébe, észjárásába. Abból növesztett „virágzó világfát”, a népköltéssel is rokon, modern, bartóki alkatú költészetet. Tanulnia persze neki is kellett, de nem kellett költői „szárnyat építenie”, mert láthatatlan szárnyakkal született vagy szárnyakat növesztett. Ami viszont Vas Istvánban megvolt és megvan, az Juhász Ferencből hiányzik. Az „érzéki zsenialitás” (Kirkegaarddal mondva) nem mindig párosul a fogalmi következtetéssel kibontakozó, filozofikus ítékezés olyan teljességű műveleteivel, mint Vas István életművében. Juhász pontosan, de csöppet sem bántón jellemezte Vas Istvánt, s jellemzése a visszajáról, rá vonatkozóan is igaz.

Próbáljunk Juhász Ferencről mi is így véleményt alkotni, mondom magamnak is, kritikustársaimnak is – ennyi szeretettel és ilyen igazságosan. Nem állítom, hogy Vas István egy csöppet sem bántódhatott meg az idézett íráson lelke leghátsó rekeszében, mosolyogva is, köszönetet mondva is – adott jeleket arról, hogy mennyire bántja: behelyezték őt a száraz tudatosság skatulyájába, a „gondolatiságéba”, amely magyar földön egyenesen le-sújtó ítélet, mert itt a misztifikált ösztönösséget mindmáig többre értékelik. Ám a két költő közti különbség ellenére fennálló szívélyesség és barátság akkor is példaadó, ha titkos bánatok, keserűségek húzódtak meg a háttérben. Mindketten kiegyenlítő személyiségek voltak a „népi–urbánus”, vagy ha úgy tetszik, a „romantikus–klasszicista”, netán az „ösz-tönös–tudatos” ellentétől megrepedt magyar irodalomban. Jó lenne, ha táborokra szakadt kultúránk szellemi gondozói, mindenekelőtt a kritikusok többet foglalkoznának a különböző minőségek elismerésével és egyáltalán a sokszínűséggel, illetve a többé-kevésbé mindig kevert jelleg alkotórészeinek fölismerésével. Juhász ugyanakkor korántsem olyan „ösz-tönös” poéta, mint amilyennek sokszor beállítják. Tervező és kreatív, nagyon művelt költő ő is, olyan, aki tudatosan hozza felszínre – megint József Attilával mondva – a kollektív tudattalant.

*

A gyermekkor csontvázáról azt a megfigyelésemet erősíthetem meg, amelyet régóta sejtetek, de a Juhászlól írt tanulmányaimban még nem hoztam szóba. A költő folyamatosan az életrajzát írja, s ha ettől el-eltér kozmikus méretű vízióiban, akkor is a maga helyét keresi a nagy egyetemben. E mozdulatával általában az ember lehetőségeit is fürkészi az idő végtelen óceánjában, a határtalan térben, a megkövült zárványokban és a végtelen nyitottságban. Az emberiség nagy eszmélkedéseiben, művészársak, elődök képeiben, szobraiban, könyveiben, zeneműveiben. A természettudósok fölismeréseiben, ritkábban társadalomtudományi és filozófiai fejtegetéseiben. De mindezeket a hatalmas távlatokat az alapvető emberi adottságok, a kíváncsiság, a csodálkozás, a félelem, a gyanakvás, a rossz elő-

érzet, a halhatatlanság iránti vágy és a haláltudat egy-embernyi, eleven laboratóriumában szemléli. És a mondatot meg is fordíthatom, úgy, ahogy tőle tanultam, mert ő is megteszi gyakorta: egy-embernyi létét az említett tudományok és művészetek távlatába helyezi, a mindenséghez méri, amely idő is, tér is, történelem, régészet, paleontológia, őslénytan, antropológia, kozmológia, mikrobiológia, lételmélet – s még sok minden.

Életrajzát ezért el ne hanyagoljuk. Nem csak önportrészzerű bemutatkozó nyilatkozataiban, riportokban mondta el már többször is eredetét, neveltetését, fölnevelő családját, szülőföldjét, ifjúkori küszködéseit, világháborús „levente”-kalandját, szegénységét, első könyveit és irodalmi rajongásait, barátságait, népi kollégista múltját, társadalmi harcait, rakétaszerűen magasra törő költői indulását, beérkezését, meggyötörtéseit, kínlódásait, elhallgatásait és újrakezdéseit, későn kiteljesedő családi boldogságát és szűnni nem akaró alkotói gondjait. Kassák Lajossal szólva, „egy ember életét” mondja szüntelenül verseiben, poémáiban, „époszaiban” is, hatalmas energiával és a lét mohó szerelmével. Sokan egyszerű adottságnak veszik az életet: megszületünk, élünk, szenvedünk és szeretünk, harcolunk, eltemetjük a szüleinket, küszködünk a családunkért, aztán egyszer meghalunk. Juhász Ferenc költészete olyan személyiségre vall, aki egészen egyedülálló módon *akarja* – nem pusztán „igenli” – ezt a létet. Negyvenöt évvel ezelőtti, első Juhász-tanulmányomnak ez volt az alcíme: „*A lét akarása*”. Beismerem, a cím kissé nietzschei ízű: akkoriban ez a tiltott, *kegyetlenül* igazságszerető *szerező* hatott rám, noha a filozófus ahumánus végleteit szenvedélyesen elutasítottam. Azt gondoltam, hogy ő Juhász Ferencet sem hagyta közömbösen. Kétségtelen, hogy Juhász (műveiből nem egykönnyen kihámozható) bölcselétében van valami morálon túli, ami emberséges alaphangjának némileg ellentmond. Nem a költőtől megszokott egoizmusra – Stendhallal szavával egotizmusra – vagy énközéppontúságra gondolok, hanem másra. Arra, hogy sokszor emberen túli vagy alatti dimenziókban gondolkodik, amelyek – és most Kálnoky László szavát veszem kölcsön egyik verséből – a „kozmosz útvesztőibe” csábítják. De ennek is megvan az értelme és korszerűsége, ahogy az úrhajós módra elképzelt Földről, a „zöld bolygóról” írt verse, *A megnézett Föld* példázza. És ahogy öngyilkos művészbáratairól vagy hozzátartozójáról ír, abban nemcsak gyász, keserűség és a népi halottsiratókból ismert, indulatos vádaskodás van jelen. Kíérzem művéből az öngyilkosság csábításaival küzdő ember önvédelmét is. A halál gondolatával amúgy is szüntelenül hadakozik – csupán két példát mondok: „Én úgy élek minden pillanatomban, hogy a következőben meghalok” (*Siratófal*). Újabb, gyönyörű versében: „Néhány évet adj még nekem / Természet: mohó Istenem”. Másutt Shakespeare-i átkokkal illeti az egyébként imádott Latinovits Zoltánt, s mintha gyűlölettől sisterregnének vádjai. (*Latinovits Zoltán koporsója...*) Nagy mű ez utóbbi, páratlan a maga nemében, és eszem ágában sincs, hogy kegyeletsértőnek nevezem. Őszintesége egyedülálló: megvetést fejez ki az önpusztítás iránt, és ebből óhatatlanul ráhull valami a „színészkirályra” is, ahogy Nagy László nevezte szellemi szövetségeseiként Latinovitsot (a *Gyászom a Színészkirályért* egészen más okból nagy vers). A Juhász-vers szertelensége, majdhogynem furiózus tiltakozása másutt is megszólal. Végletesen jelzi a főntebb említett lét-akaratot, illetve a benne megnyilvánuló művészi indulat magasra hevítését. Mások (például Radnóti Sándor) *öngyermesztő indulatról* beszélnek a költőről szólva – én inkább a követelődző lelki szabadság lehető legradikálisabb kiélését érzem benne: mondjuk ki tiltakozásunkat és áruljuk el félel-

münket is, hiszen ez is megkísért bennünket az önpusztító miatt – tanúsítják ezt a népi siratóénekek.

*

Juhász Ferenc új kötete is kínál annyi formai újdonságot, mint nemrégiben megjelent szonettciklusa. Elégikus rezignációjával, töredékes verseivel hallatlanul izgalmas ez a gyűjteménye is. Több verse naplószerűen rögzíti alkotói gondjait, létgondjait, vívódásait az *idősárkánnyal*, ahogy egyik lelki rokona, Jékely Zoltán mondta. A *gyermekkor csontváza* cím erre utal: a születő élet egyúttal a halálraítéltség keletkezése, az ember tragédiája a vég tudatával van belénk ültetve átokszerűen s tragikusan szép, fölemelő tettekre készettn. A tűz nem aludt ki.

Fontos eltéréssel ugyan, de a lényegét illetően mélyen vele érzek a húsz évvel ezelőtti változások megítélésében: „Ami jövendőnk volt nemrég / az most már szétrombolt emlék”. Hogy lehetett kiárusítani és a rablókapitalizmus karmaiba juttatni mindazt, amit egy szabaddá vált ország tulajdonosai vehettek volna kezükbe? Juhász Ferenc az alkotóerőben bízik, abban, hogy az emberi képességek, a nagyra hivatottságnak és a jóakaratsnak nem járhat le az ideje: „A teremts vagyok, az élet. / A megbocsátás és ítélet” (*Világító térszige-tek, meteorzápor*). A függés, a függőség buddhista törvényét így szemlélteti és általánosítja: „A körte lóg a fán (...) / függ. Mint a világegyetem, / lebeg, mint dugó csend-vizen, (...) / függ mint a Lét a Semmiben / a végtelen világ-való”. Társadalmi közérzete rossz, előérzete borúlátó, s a 2008–2009-es tények állásának megfelelően perspektívátlan: „föltámaszkod, győzelmed hiába várom / gyönyörű álom”. A magyar költészetben kialakult hagyományok azonban mégsem hagyták cserben: „És jövőnek hiszem magam, / hisz csak az él akinek gondja van, / szívének tölgyfa-lombja van. / Hazug az, aki gondtalan. (...) / Boldog az aki boldogtalan”. A boldogságot ezúttal is paradox természetű érzésnek ábrázolja.

Érdekesnek vélem az összevethetőséget *A jégverés fehér diadalmát* a régi jó barát, Nagy László nagy versével, a *Gyöngyszoknyával*. Juhász azt a képzetét írta meg a pusztító jégviharról, hogy benne miként játszik életet a halál. Eleven ragadozóként ugrik áldozataira a jégverés, szemérmetlen és végzetes táncot jár a védtelen lényeken, ember alkotta tárgyak tetemén. Hasonló fájdalommal szól a költő a pár éve százezernyi áldozatot követelő cunamiról (*Jegyzet a hideg holdfényre írva*). Így írja le a helyszíni tudósítások és televíziós híradások nyomán rettenetét: „Holdfény-hüvösség, minket háború, bosszú, terror, gyűlölet, / hazugság, pénz-mohó rettenet pusztulás-kor fenyeget: / végiszonyat feszül a mindenség-szemgolyó takonyhúsában, / a bűn virágozik és sötétlik az elmúlás-pupillában, / pokol-fertőzet a világban, / akár a Sátán mosolyában”. Ne hívjuk elő a Sátánt mesterségesen is... A természeti katasztrófákat nem önmagukban szemléli, hanem az ember okozta rémtettek, eszmei, gazdasági és kulturális rémtettek viszonylataiba helyezi őket. Elmozdult tehát a nemegyszer túlzottan természet-centrikus felfogástól, a Csoóri által jellemzett „természetlírától”. A kétségbeejtő hírek áradatát emberi reménnyel, „katasztrófizmussal”, pontosabban mondva *katasztrófalátással* fogadja, el nem zárkózván a messze földön élő emberek szenvedései elől. A *Vérhárfa, a rejtelem fénypontjai* című költeményben ezt olvashatjuk: „hitem a mindenség szívébe vezet”. A mindenség dolgainak magvába hatolva keresi az anyagon-túlit, a reményt keltő vezérelvet. Azt a mozgatóerőt, ősakaratot vagy titkot, amelytől működik önmagát építve és pusztulva, tágulva és részeire hullva, érző és értelmes teremtményeit létrehozva. Istennek nem nevezi, bár az ő képzetétől sem áll tá-

vol. Érezteti: ha van, hitegetve, kétségbe ejtve és megsemmisüléssel fenyegeti az eszmélkedő, hitre és megváltásra vágyó embert. Aggódik a költészet térvészése miatt, mely az általános igénytelenségből fakad. „Itt már a szívárvány / nem kell senkinek” – sóhajtja keserűn. Imádságos hangnemben kér irgalmat a költői szónak: „Ne gyűlöljék, / újra meg ne öljék. / Ne szeressék. / El ne eresszék, / ha már rászögezték / a halhatatlanság halálkeresztjét”.

Elgondolkoztató szavak ezek a nagy költőtől, akiben mindig volt valami (a kritika által hol hideget, hol meleget fújva emlegetett) messianizmusból. Az Ady-, a József Attila-, a Nagy László- és az Illyés Gyula-féléből. Számot vet immár hat évtizedes költői működésével. Soknak is, kevésnek is találja, kritikusaiban ironizálva. Megkopott bizalmával is bizakodva fordul a fiatalsághoz: „Ó, barátom, mi is voltunk fiatalok, gőgös legények / úgy fürdöttünk egymás szívében, / mint a föltámadás vízében, / mint boldog kutyák a boldog tiszta hóban, / a rosszban, a nyomorban, a jóban”. Megkönnyebbülten mondja ki a nyolcvanéves: őszintén beszélhet, szabadabban, mint bármikor, noha ifjan is a szabadságot hallatta szavát: „Szabad vagyok, / mint a börtönből kiengedett ártatlan rabok” (*Vérhárfa, a rejtelem fénypontjai*).

Új verstípusa a lazán összefüggő, töredékszerű, számozott miniatűrökből megszerkesztett mű. Számadások, gondolkodói naplóversek, imák, realisztikus emlékezés-versek (*Állomások. Pályaudvarok; Temetők; Óda kezeimhez*). De sok a megemlékezés is, egykori pályatársakról, itthoniakról és külföldiekről: Aranyról, Illyésről, Radnótiról, Kosztolányiról. Gregory Corsórról, Pentti Saarikoskiról, Danilo Kišről. Epigramma-fűzért írt Kodály Zoltán zeneművéhez, az *Epigrammákhoz* (a versciklus címe: *Kodály-epigrammák*). Személyes tanúja lehettem, költő-mód miként hangszerelte és hogyan igazította Juhász Ferenc a maga művészi egyéniségéhez a Kodály-művet. Az ifjúság lázas szívverését, nekivaduló mámorát, diszkó-őrületre csábító életizalmát, létkockázatát és borzongását éreztem az avatott zenészek művében a kecskeméti előadáson, Kovács Levente „Kovács Műhely” nevű háromtagú együttesének közvetítésével. Juhász Ferenc zeneileg is megszólaltatott versszövege feldúlt és megindított. Egybehangzón az új könyv e szavaival: „Jaj, hogy szerettem élni! / Rettegni és remélni! / Ragyogni minden lét-ponton, / tudni, hogy otthon az otthon” (*Az éj gyémánt-szemöldöke*). S még egy részlet az élet értelmét összegezõ *Egyszerű történelemből*: „töprengeni versírás előtt, / jajgatni szerelem alatt, / tudni, hogy akkor vagy szabad / ha léted be mered vallani, / ha sors-merész vagy. Az-ami”. (Kossuth Kiadó, 2010)